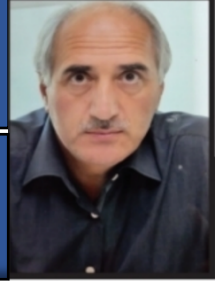

BİLGE MİMAR TURGUT CANSEVER'LE SOHBETLER

ŞABAN
KUMCU

Merhum *Turgut Cansever*; *Aynur Can* ve *Mahmut Doğan*'ın hazırladığı, **“Bir Şehir Kurmak, Turgut Cansever’le Konuşmalar”**, kitabında Türkiye’nin şehirleşme meselelerini ve çözüm yollarını anlatır. Bu kitap, 1997-1998 yıllarında verdiği **“Şehir Yönetim Düşüncesi”** seminerlerinden hareketle hazırlanmıştır.

“Muhyiddin İbn Arabi diyor ki, son peygamberin kendinden evvelkilere ilave ettiği iki tane hikmeti vardır. **“Ferdîyetin yüceliği ve güzellik sevgisi.”** Güzellik sevgisi için de şunları söylüyor, İbn Arabi; **“Bu sevgiye ulaşmak, insan tekamülünün son merhalesidir. İnsanın olgunlaşmasının ve mükemmeliyetinin, güzellik sevgisinden öteye ulaşabileceği hiçbir yer yoktur.”**

Her birinizi, şaşırtıcı gibi görünebilecek bu söz üzerine bir miktar düşünmeye davet ediyorum. *Hele pragmatizmin, konforun olduğu bir dünyada, güzellik sevgisinin, insan tekamülünün son merhalesi olduğunu tekrar anlamamız gerekiyor.* Her hâlükârda şehirlerde inşa edilen binalar, bizden sonraki nesillere de hizmet edecektir. Geliştireceğimiz güzellik sevgisinin ve türünün şehirlere yansması başlıca gayemiz olmalıdır.

Mies van der Rohe; **“Biz yalnızca meseleleri çözeriz,”** diyor. Kendisine *Amerikan Mimarlar Enstitüsü Mimarlar Derneği’nin altın madalyası* iki defa verildi. 1960’ta madalya verilirken yaptığı bir konuşmada, *Aquinalı Thomas’ın* şöyle bir cümlesini aktarır. **“Güzellik, hakikatin yapılara yansmasıyla oluşur.”**

*O halde bu güzellik, gelecek nesiller için de geçerli olmalıdır. Bu düşünceyi her an göz önünde tutmalıyız. Tabii ki nesiller boyunca aktarabileceğimiz güzellik türünün ideolojisi; bütün dünyada kabul gören çözümler getirmelidir. O zaman şu soruyu sormamız gerekiyor: **Güzellik nasıl oluşuyor?*** Buna çok basit, düz cevaplar verebiliriz. Mimarlar çizdikleri mimari projelerle, bu güzelliği

meydana getirirler diyebiliriz... Ama bunun böyle olmadığını biliyoruz...

Mesela, *Amerika’da mimar olmak isteyen kişi*, master diplomasını aldıktan sonra mezun olduğu eyalette olmak şartıyla yedi sene bir büroda çalışmak zorundadır. Bu süreyi bitirdikten sonra, aynı eyalette sınava girer. İmtihanı kazanırsa kendi başına proje çizmeye hak kazanır. Başka bir eyalet söz konusuysa, o eyalette tekrar imtihana girmek mecburiyetindedir. O ülkeyi idare edenler, memleketin en güzel ve en doğru bir şekilde inşa edilmesi konusunda, kararlılıklarını ve iradelerini böyle ortaya koyarlar.

Japonya’da bu eğitim biraz farklı gelişir. Osmanlı dönemindeki yapıya benzerlik gösterir. Japonya’da genç bir insan, üniversitede *fizik, kimya, geometri, matematik, sanat tarihi, sanat felsefesi* gibi derslerin hepsini okuyup, sertifikaları almış olarak araştırma enstitüsü dedikleri bir yere müracaat eder. **Bu genellikle çok seçkin bir mimarın atölyesidir.** Zaten tüm mimarlık proje atölyelerinin adı; **“Mimarlık Araştırma Enstitüsü”dür.** Bunlar içinde öğrenci yetiştirecek olanlar bu konuda uzmanlaşmışlardır. Genç insan, hocaların yanında mimari projelerde çalışmaya başlar. Üç veya beş sene belli bir noktaya geldiğinde, hoca **“artık kendi başına iş yapabilirsiniz”** der. Böylece genç mimar; dışarıda tek başına iş yapma hakkına sahip olur. Bu da modern dünyada; geleneği, bilgiyi ve tecrübeyi değerli sayan bir ülkede, tarihi tecrübeden hareket edilerek uygulanan bir sistemdir.

Türkiye’de iki sene matematik, fizik öğretiliyor. **Mimar Sinan Üniversitesi’nde** birinci sınıfa gelen çocuklara **“sen yaratıcısın”** denir. Dört sene sonunda diplomayı alınca, bürosunu açar. Bundan sonra da onlara verilmeyen iş kalmaz. *Ve o çocukların her biri kendisini bir yarı ilah zannedip, Türkiye’nin servetini tarumar etmeye başlarlar... Yalnız servetini değil, istikbalini de...*

Bu konuda kısa bir hatıramı anlatayım. 1947’de Teknik Üniversite’nin mimarlık bölümü

henüz bulunmamaktaydı. **Bir İngiliz profesör davet edildi.** Bunun için ayrıca İstanbul Akademi’de bir aylık süreyle İngiliz Mimarlığı ve Şehir Planlaması isimli bir sergi açıldı. Profesör evvela Akademi’de üç konferans, ardından da Teknik Üniversite’de bir konferans verdi. Daha sonra Ankara’da Bayındırlık Bakanlığı’nda birkaç konferans verdi. Biz, yaptığımız bir **öğrenci sergisini** kendisine gösterdik. Tepkisi şu olmuştu. “Bu sergiyi görünce şaşım, ne söyleyeceğimi bilemiyorum. **Dünyada genellikle mekteplerde talebelerin yaptığı projeler acemi ürünüdür ve basittir.** Genç öğrenci, okuldan mezun olduktan sonra staj yapar, kültür kazançlarıyla zenginleşir. Uygulamada yapılan, mektepte yapılandan iyidir. **Buradaysa durum tam tersine, okulda yapılanlar çok iyi, dışarıda yapılanlar son derece kötüdür.**”

Güzel şehirler yapmak istiyorsak, o zaman; tam bir bilgiyle yetiştirilmiş belki az sayıda mimar lazımdır. Fakat dikkat ederseniz, bu anlattığım şeyler içerisinde değişmeyen unsurlar gittikçe ön plana çıkıyor. Dolayısıyla **fonksiyonalist mimarinin** ötesinde kriterlere göre şekillendirilmiş bir mimarinin gündeme getirilmesi gerekir. O mimari daha uzun ömürlü olacak, sonraki nesillere de hizmet edecektir. Onların tercihleriyle meydana getirdiğimiz mimaride, tercihlerin tezatlar ortaya çıkarması yerine, bunun sürekliliğinin ortaya çıkması mümkün olacaktır.

Dünyada hiçbir kültür yoktur ki, varlığını birkaç asır devam ettirmeyen ürünler meydana getirmiş olmasın. O ürünler, kültürün bütün yükselme dönemlerinde ve onu takip eden sürelerde toplumun temel tercihleri olmuştur. Mesela, **Uygur** mabet tezyinatını yapacak ressam veya nakkaşlar, mutlaka **Uygur-Budist** eğitimi görmüş kişilerden seçilirdi. **Mısır’da** mimarlık yapacak kişiler firavun ailesine mensup rahiplerden seçilirdi. **Osmanlı mimarisini** yapanlar da inatçı **Müslümanlardı.**

Şehirlerimizin hangi güzellik değerleri üzerine kurulacağını tartışmalıyız. Buradan hareket ederek bu mimarinin eğitimini yapmalıyız. Hepimiz, tevazuyla kendi çapımızda meseleleri çözerek ilerlemek mecburiyetinde olduğumuzu bilmeliyiz. Bu çözümleri genç nesillere anlatırken, toplumu bilinçlendirmeli, ayakta kalmış tarihi mimarlık mirasımıza sahip çıkmalıyız. Bu mesele, herhalde şimdiye kadar anlatılan meselelerin en karmaşığıdır.

Bir gün Sedat Hakkı Eldem Hocamız, inşaat dersinde; “Arazi var, bir bina yapacaksınız. Teknik alana ait meseleler çözülür. Ama binayı araziye

koyarken, başka meseleler de vardır. Mesela, bir okul veya hastane yaparken pencerelerin belirli bir yerde olması tercih edilir. *Ancak arazinin meyli o yöne göre değilse, o zaman meseleyi burada çözmek mümkün değildir.* Işıktan, ısınmadan veya konfordan söz ediyorsak, bunlar, biyolojik varlık alanına ait meselelerdir. Ağaçlar bitki örtüsünün varlığı gibi başka meseleler de olabilir,” dedi.

...Dünya Allah’ın yarattığı, son derece müstesna bir güzellikse, yaptıklarımız o dünyaya saygıyla bakmalı ve onun güzelliğini gündeme getirmelidir. Mesela bir mahalle meydanında bir çınar ağacının tabii güzelliğine herkes saygı duymalıdır. **Oysa çınar ağacının yanına seksen katlı bir binayı yaptığımızda onu küçücük bir nesne haline getirirsiniz. Selimiye Camii’nin kuzey doğu cephesinde evlerin tavan yükseklikleri, 2.25 cm’dir. O evler o kadar küçük ki, iki şeyi etkiler.** İnsanlar, iri varlıklar haline gelir, **mimar ise akıl almaz bir yücelik kazanır.** Şimdi bu nokta, İslam dünyasının çözümlediği bir meseledir. Öncelikle, bu manzara caminin daha yüce bir varlık olarak ortaya çıkmasına ve topoğrafyanın büyümesine imkân veriyor

Yapacağımız mimaride her biçim bir ifade taşır. 1927’de yazılmış “Eğitici Taslaklar” adında küçük bir kitabın içinde birçok kroki vardır. Hangi biçimlerin hangi ruh biçimlerine karşılık geldiğine işaret eder. Oldukça basit ama ufuk açıcıdır. Mesela, bir çizgi **ufki ise yukarı çıkan, şakuli ise** (yatay) **yukarıdan aşağıya doğru bir hareket, eğer yavaşsa** **sakin bir hareket, çıkıp iniyorsa sert hareketler** olduğundan bahseder. Bu bilgi, resimle meşgul olan bütün kültürlerde vardır.

Mesela, **gotik katedralde** bütün çizgiler aşağıdan yukarıya yükselir. *Bu, günahkâr insanın buradan alınıp bir manevi aleme götürülmesini ifade eder.* Kilise uzunlamasına bir yapıdır. İnsanı, içine girdikten sonra bu istikamette ilerlemeye götürür. *En asli dini olaylar, kilise korosunun bulunduğu yerdedir.* İnsan o yapıya girdiği zaman, kilisenin amaçlarından etkilenip, onları benimseyen bir varlık haline gelir. Bütün maddi unsurları bertaraf eder. Maddi olmayan bir alem ortaya çıkar. **Orta çağ skolastiğinin o karmaşık yapısı yansıtılır.**

Biz, insanı böyle etkileyen bir biçim ifadesini mi tercih edelim, yoksa **Selimiye Camii’nin sakin duvarlarını, kubbenin sükûnetini, avlunun asudeliğini mi?** Biz insan olarak, kendimizi, Hristiyan inancının günahı içinde mi hissediyoruz, yoksa günahını fark edip Allah’a sığınan ve dünyayı

güzelleştirme görevi olan birisi olarak mı kabul ederiz? O zaman hangi biçimin ifadelerini, neye göre seçmeliyiz...?

Ahmet Hamdi Tanpınar, bir yazısında; insanın toprakla ve tabiatla olan ilişkisini şu cümlelerle ifade eder; **“Coğrafya bir kaderdir. Bu demektir ki, bunun gereklerini kabul etmek ve ona ayak uydurmak şartıyla onunla iyi kötü uzlaşılabilir. Fakat bu şartları büsbütün unutanlar için perişanlık mukadderdir... (Kaçınılmazdır)”**

...İstanbul’un nüfusu dört asır 500 bin olarak kaldıktan sonra, 1840’tan 1870’e kadar geçen otuz senede 870 bine çıkar. Yani toplam 370 bin kişi artar. Oradan Balkan Harbi muhacirleriyle beraber 1 milyon 120 bine erişir. 1940’tan itibaren şehir nüfusu durdurulamaz, hızla artmaya devam eder. Bu yığılmayı kontrol edememiştir. **Almanya’da her şehrin bir mimarı vardır.** Ona şehir mimarı denir. 1937’de İstanbul’a davet edilen mimar ve şehir planlamacısı **Martin Wagner, Berlin’in şehir mimarıdır. Kuracağımız şehrin böyle bir baş mimarı bir de mahalle mimarı olmalıdır.** Mahalle mimarı, mahalledeki mimariyi tasarlar ve projeleri takip eder. Martin Wagner, 1937’de bir yıl İstanbul Belediyesi’nde danışman olarak bulunmuş ve 7 tane rapor yazmıştır. Bunlardan bir tanesi **“yapı yapma hakkı”,** bir diğeriye **“yapı yapmak isteyenlere müsaade verme hakkıdır.”** Wagner, İstanbul Belediye Meclisi’ndeki çalışmalarında ciddi ihtilaflara (anlaşmazlıklara) girmiş ve sonunda **“bu insanlarla hiçbir şey yapılamaz”** diyerek ayrılmış ve **Harvard’da hocalığa başlamıştır.**

Bugün, eğer mevcut nüfusu şehirlerin üzerine yığmaktan vazgeçip yeni şehirlere yerleştirmeyi düşünüyorsak, o zaman bu şehirlerin **nasıl yönetileceği** sorusunu da sormak gerekir. Tabi bir adım daha atacağız ve bu şehirlerin **nerede kurulacağını** da soracağız. Cumhuriyet dönemi mimarisi üzerine yazdığım yazıdan sonra, **“Şeytanla Kucak Kucağa”** adında bir yazı yazma gerekliliğini hissettim. **Eğer biz içinde yaşadığımız şehirde, spekülatif vahşi güçlerin her şeyi çirkinleştirdiği işleyişin ürünü bir şehirdeyse; bu şehrin özenilecek bir yeri var mı diye sorgulayabiliriz...**

Bir şehrin oluşmasının şartları vardır. Her şehir bir ortam içinde oluşur. Şehir için bölge ölçeğinde planlama yapmak gerekir. Mesela **Ege Bölgesi’ni** ele alalım. Burada 20-30 sene içinde 7-9 milyon insanın şehirleşmesini düzenleyecek tedbirler gündeme getirdiğimizi düşünelim. Orada oluşan

düzen bir **cazibe** meydana getirecektir. Bu cazibenin hesapları doğru yapılmazsa 9 milyon insan gelecek diye beklerken, karşımıza 12-13 milyonluk nüfus çıkabilir. **Cazibenin karşılanması mümkün olmaz.** Yaptığımız her şey altüst olur. Bu durumda başka ne yapılabilir sorusu gündeme gelir.

1945’li yıllardan beri dünyada tartışılan en önemli meselelerden biri toprak mülkiyetinin düzenlemesiyle ilgilidir. Birleştirme ve parsellere ayırma ile ilgili **İmar Kanunu’nun 18. Maddesi’ni de içine alan, 1957 İmar Yasası’nı, Aydın Germen ve ben birlikte hazırladık.** Çeşitli bakanlıklarda ikna çalışmaları yaptık. Sonunda yasa çıktı. Aydın Germen Bey, Bayındırlık Bakanlığı’ndaydı. Bakanlık adına tüzük hazırlığına katıldı. Onunla haftada bir konuşuyor, ne yapılacağını kararlaştırıyorduk.

Yasa çıktıktan sonra, İstanbul Belediyesi bir yönetmelik hazırladı, İstanbul Belediyesi’nin hazırladığı bu yönetmelik, bütün belediyelerce de kabul edildi. **Ancak bu yönetmelikte hem yasaya hem de tüzüğe aykırı maddeler vardı.** Böylece yasayı ve tüzüğü atlayıp İstanbul’un gelişmesini tahrip ettiler. Bunu yapma cesaretini gösterenleri düşünün... Politikacılarla arazi sahipleri kol kola, yönetmeliği de arkalarına alarak İstanbul’u bugünkü hale getirdiler...

Bugün muhtarlar bir harita mühendisine gidiyorlar. Bir kısım haritacılar eskiden beri Türkiye’nin çok becerikli haydutlarıdır. Örnek anlatayım: Boğaz’da ruhsat almak için “plankote” lazım deniyor. Şimdi arsanız böyle bir meyil üzerinde, şöyle bir noktada, bu nokta da diyelim ki denizden 54 metre uzakta. Bu arsanın kötü nedir diye harita mühendisinin burada bir plankote yapması gerekiyor. **Arsanızın kötü 54 metreyse, isterseniz size 74 metre verebilir.** Aradaki 20 metreyi, siz zemin katının altına inşa edersiniz. Zemin katının üzerinde iki kat, altında üç kat, beş katlı bina yapıyorsunuz. Boğaz’daki bu tür yapılar, aslan harita mühendislerinin sayesinde bu şekilde kolayca yapılıyor.

İngiltere, Almanya ve Amerika’da çok katlı konut inşa etmek yasaktır. Amerika’da halkın yüzde 96’sı 1,2,3 katlı konutları tercih ediyor. Yapılacak bölge planlarıyla, böyle bir konut üretim sistemini gerçekleştirebilecek arsa tahsisi sağlanmalıdır. Şimdi kuracağınız stratejinin, bu biçimde karmaşık bir bataklığın dışına çıkabilmesi gerekir. Eğer yeni şehirler kurmak için hazine ve vakıf arazilerini kullanabilirsek veya bunların yeterli olmadığı durumlarda kamulaştırmaya başvurursak, bu iyi bir çözümdür. **Üzeyir Garip diyor ki,” Şehir içinde arsa**

ne kadar pahalı olursa olsun, şehir içinde alt yapı bedava. Ben altyapıyı bedava getireceğini biliyorum. Şehir dışında yapacağımız konutlar için araştırmalar yaptırıp ve şehir dışındaki altyapının çok pahalıya mal olduğu sonucuna vardım.”

Sözde Türkiye çok medeni yapılacak imiş...Şehir dışındaki altyapının biçimi yasal olarak çok büyük güçlük ve külfetler getiriyor Dünyada eşi görülmemiş yol satırları yeşil alanlar vs. **Buna göre Türkiye on bin yıl sonra ancak yüz binde bir medeni olur.** Bu standartlara göre şehir kurmak, çok büyük aptallık olur. Bu şehirde inşaat yapmak da aptallığın kendisi olur. Halbuki o standartların dışında planlar üretebilmek gerekir.

Mesela, mevzuat otomobil yollarının genişliği şu kadar olmalı, diyor. Ama mevzuat, bu genişlikteki yolların tümü her evin önünden geçmeli diyor mu? Hayır, bu şarttır demiyor. Mahallenin dışında, ortasında veya yanında bir otopark yapıp, geri kalanı da yaya yolu yaptığınız zaman maliyetlerde büyük bir düşüş sağlıyorsunuz.

Harvey Perloff, bir ülkede cereyan eden olayları merkezden takip edecek bir organa ihtiyaç olduğundan söz eder. Bu bölgeler içinde geçerlidir. Bölge ölçeğinde gerçekleşen olayları takip edecek, optimum verimli yerleşme ve iktisadi faaliyeti düzenleyecek bir otoriteye ihtiyaç vardır. Tasarlanan programdan sapmalar olması halinde, bunları düzeltmek için ne tür tedbirler alınması gerektiğini belirleyecek **bir otorite**.

Başarıya götürecek işleyiş biçiminin felsefesini kurup, ona göre tedbirler almak gerekir. **Bir belediye halk tarafından seçiliyor, öyleyse istediğini yaparım diyemez. O halk, o ülke halkının bir parçasıdır. O halkın saadeti, ülkedeki diğer halk kesimlerinin saadetiyle birbirine bağlıdır. Dengeleri kurmak lazımdır.** Dolayısıyla, **“Bölge Geliştirme Otoriteleri”** kurulması gerekir. Kendi bölgesini ilgilendiren meseleleri merkeze ulaştıran, ülkede meydana gelen olaylarla ilgili merkezden gelen bilgileri alıp, bölgesinde ona göre gerekli düzenlemeleri yapan, **arka plan analizleriyle** esas amaca doğru ilerlerken, aynı zamanda yeni hedefler tesis eden bir organizasyonun oluşturulması gerekiyor. Bir bölgeyle başka bir bölge arasındaki dengelerin düzeltilmesi ve bölgeler arasındaki dengenin sağlanması için, **merkezdeki bir otorite söz sahibi olacaktır. Merkezdeki organın, teşvik tedbirleri, kısıtlama, vergilendirme ve benzeri konularda** alacağı kararlar ve uygulayacağı

politikalar; bölgeleri asli işlevlerinin dışına çıkmaktan, farklı fonksiyonlar yüklenmekten ve dengelerle genel birliği bozucu uygulamalardan koruyabilir.

Bu otorite, ülkenin yerleşimini bir bütünlük içinde sağlamak için, ilgili bölge belediyelerinin, vergilerini artırmaya, nüfus çekmeye veya nüfus istikrarını sağlamaya yönelik yatırımlarına destek sözü verebilir. Bu otorite gerektiğinde pazarlık yaparak, gerektiğinde tartışarak ve gerekirse ağırlığını koyarak bu koordinasyonu sağlama yetkinliğinde olmalıdır.

İdareci ne kadar iyi olursa olsun; alt kademedekilerin konumu belirleyici olacaktır. Bu konuda çok ciddi tedbirlerin alınması gerekir. Bu da üst düzey çözümleme yeteneğine sahip bir kadronun oluşturulmasıyla olabilir. Bu kadro, toplumun geleceğini etkileyecek yapı faaliyetlerine seviye kazandıracak temel tedbirleri tasarlayacak ve bu kuralların, şehirlerde nasıl uygulanabileceğini ortaya koyacaktır.

Turgut Cansever Hocamızın, bu hayati tespitleri yaptığı **“Bir Şehir Kurmak”** Turgut Cansever’le Konuşmalar kitabını öncelikle; **mimar, inşaat mühendisi, harita mühendisi, şehir planlamacısı, belediye başkanı, belediye meclisi üyesi ve şehrin dokusuna dokunan bütün sorumluların okumasını tavsiye ediyoruz.** Türkiye’nin tamamı, yüksek deprem tehlikesi altındadır. Ülkemiz örümcek ağı gibi her tarafı aktif faylarla kırılmış, kesilmiş, örülmüş durumdadır. Şehirlerimiz, altında aktif faylar olan alüvyon ovaların üzerine kurulmuştur. Bu durum tehlikenin katmerli olduğunu gösteriyor. Şehirlerimizi, bu gerçek bilgileri dikkate alarak kurmalıyız. **Bilge Mimar Turgut Cansever, bizim zaaflarımıza, hırslarımıza ve tamahkarlığımıza ayna tutmaktadır.** Standartları yüksek bir şehir hayatı için, sadece seçilmiş yönetici kadronun çabasının yeterli olmayacağı açıktır. **Yaşadığımız şehirlerin de bizim üzerimizde bir hakkı vardır.** Dolayısıyla şehrin işleyişine katkı sağlayabilecek herkesin, şehirle ilgili düşüncelerini paylaşabileceği aktif **“Kent Konseyleri”** nin kurulup çalıştırılması yapılacak en hayırlı işlerden birisi olacaktır. Unutmayalım; şehir halkının yönetime katılıp, kararlı ve fedakâr bir tutum sergilemesi bir **aidiyet** ve **“hemşerilik”** görevidir...

Kaynakça: Bir Şehir Kurmak, Turgut Cansever’le Konuşmalar, Prof. Dr. Aynur Can, Prof. Dr. Mahmut Doğan, Klasik, İstanbul, 2017.